

LUCIDA INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

BR. 41

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2012.

Vojin Nedeljković
Filozofski fakultet, Beograd

Cura sophi fuerant... Na tragu jednog starog citata

Apstrakt: Pisac utvrđuje poreklo i rasmatra svrhu jednog latinskog citata u slavjanskoj *Pohvali slobodnih veština* Dionisija Novakovića.

Ključne reči: klasicizam, intertekstualnost, Ovidije, Horacije.

Abstract: The author seeks out the origin and discusses the point of a Latin citation which is found in an epideictic speech by Dionysios Novakovitch.

Key words: the classical tradition, intertextuality, Ovid, Horace.

Ove, 2012. godine objavljena je u Novom Sadu, pod uredništvom Nikole Grdinića, u izdanju Zavoda za kulturu Vojvodine, knjiga *XVIII stoleće*.¹ Svojevrsan zbornik zbornikâ, ona sadrži odabrane priloge iz tomova koji su pod istim imenom, i trudom istoga urednika, izlazili u poslednjih dvadesetak godina. Među obiljem interesantnoga štiva klasični filolozi će u toj knjizi naći i nešto što budi jednu plemenitu uspomenu: dva članka iz pera Mirona Flašara, velikog maga naših klasičnih studija u poslednjim decenijama prošlog veka.

Tim povodom hoćemo da na margini jedne njegove stranice pribelježimo nekoliko napomena.

Jedan od Flašarevih priloga *XVIII stoleću* je dugi članak »Stadium (liberalium) litterarum...«, izvorno objavljen pre petnaestak godina.² U njemu je reč o slavjanskom *Slovu o pohvalah i polzje nauk svobodnih*, koje je potkraj sedamsto tridesetih ili početkom sedamsto četrdesetih godina održao novosadski profesor i budući vladika budimski i erdeljski Dionisije Novaković, a objavio ga mnogo kasnije Dimitrije Ruvarac.³

1) GRDINIĆ 2012. Da mi ova publikacija ne promakne pobrinuo se moj dobri kolega doc. dr Nenad Ristović, koji mi je knjigu poklonio. Hvala mu na tome, kao i na kopiji Ruvarčevog rada (v. niže, fusn. 3).

2) FLAŠAR 1997. Članak je preštampan u GRDINIĆ 2012, 9–80, odakle ćemo ga i citirati.

3) RUVARAC 1924.

U tome članku Flašar (kao što će naslutiti svako ko je poznao njegovu pisanu ili živu reč) vodi čitaoca na jedno vrtoglavo putovanje kroz književne epohe i žanrove, pisce i spise, motive i termine. Okosnicu članka međutim čini istraživanje i razlaganje o ciglo tri latinska citata kojima se Dionisije Novaković poslužio na tri mesta u *Slovu*. Jedan je citat iz Ovidija – ali iz dve različite pesme, sklopljen na parče, i pitanje je zašto. Drugi je iz Horacija, ali s izostankom jednog važnog i slikovitog stiha; pitanje je opet – zašto. Na oba ta pitanja Flašar je dao fascinantne odgovore. Treći je citat o kojem ćemo ovde nešto reći.

Govoreći o značaju filosofije u sklopu dobrog obrazovanja, Novaković donosi jedan latinski distih, koji glasi ovako:

*Cura sophi fuerant olim regumque ducumque
praemiaque magna antiqui tulere sophi.*

Flašar je otvoreno izrazio svoju nedoumicu što se porekla tih stihova tiče: »Novaković ne spominje ime pesnika iz koga uzima citat. Možda je... bio u prilici da ga smatra dobro poznatim... Nisam u mogućnosti da... pozudano identifikujem tekstualni izvor i autora ovog pravilno sastavljenog elegijskog distiha. Ne mogu reći da li potiče iz neke obimnije pesme. Tekst mu se može čitati i kao potpun, u sebi zaokružen epigram« (75–76).

U potrazi za izvorom, Flašar je glavninu pažnje obratio na jednu upadljivu pojedinost: prisustvo imenice *sophi*, koja odista ne spada među obične latinske reči. Nju, uz nešto retkih i spornih pojava u ranijoj književnosti, »poznaje tek latinska poezija kasnih antičkih autora« (77). Nemajući načina da se iscrpno obavesti o pojavama te reči kod svih pisaca redom, Flašar se zadržao na opreznim pretpostavkama: Novakovićev citat mogao bi da bude iz Ausonija, ili, još verovatnije, iz Venancija Fortunata. Toj svojoj opasci Flašar je pridružio nekoliko pertinentnih i uostalom zanimljivih napomena o Fortunatovoj poeziji; najzad, nije propustio da na ponavljanje imenice *sophi* magistralno ukaže kao na instancu »retorske prosapodoze« (ibid.).

Mi ovde imamo da učinimo najpre jedno banalno zapažanje. Suprotno Flašarevoj tvrdnji, distih u citiranoj formi nije pravilan: pentametar se ne skandira dobro. Mi mislimo da je posredi omaška; dovoljno je premetnuti dve reči i sve se popravljja: *praemiaque antiqui magna tulere sophi*.⁴

4) Da Flašar tu popravku nije podrazumevao, to se vidi iz ove njegove rečenice: »Započet rečima „Cura sophi fuerant...“ latinski distih zaključen je sa „antiqui tulere sophi“« (GRDINIĆ 2012, 79).

Kvarenje reda reči česta je greška u navodima iz klasičnih pesnika, čiji mnogi hiperbatoni zlo prolaze pri manje brižljivom citiranju. Da li ovdašnja omaška ide na dušu izdavaču Ruvarcu ili kojem ranijem prepisivaču *Slova*, pitanje je,⁵ ali na svaki način, omaške ima. Na nju ukazuje ne samo metar, već i ono do čega stižemo kad se ona popravi. Bez nje, naime, stvar postaje mnogo jasnija: izlazi da je Novaković zapravo parafrazirao poznato mesto iz Ovidija, *Ars amatoria* 405–406:

*Cura deum fuerant olim regumque poetae,
praemiaque antiqui magna tulere chori.*

Za *regumque ducumque* umesto Ovidijevog *deum... regumque*, Novaković se – umesno spram onoga što je imao da kaže – oslanja na jedno drugo klasično mesto, iz Horacijevog *Pisma Pizonima*, 73–74 *res gestae regumque ducumque et tristia bella quo scribi possent numero monstravit Homerus*. Tu Horacijevu junkturu eksploatisao je već Klaudijan, *de consulatu Stilichonis* 3.175–176 *protegis hanc clipeo patriam regumque ducumque praecipueque tuam*. Bliža paralela, međutim, biće ova: velikaše, to jest *reges* i *duces*, spominje na način sličan Novakovićevom, u sličnom kontekstu »izdvajanja za kulturu«, i sa sličnim ukrštanjem dvaju klasičnih mesta, nemački humanista Gregor Bersmann (1538–1611) u jednoj od svojih elegija (*de dignitate ac fructu poetices*): *cura fuere olim regumque ducumque poetae, nec stetit ingenio gloria parta levis*.⁶ Da li je Novaković znao ili mogao znati elegije Gregora Bersmanna, to, u načelu, ostaje otvoreno. U svakom slučaju, on je kao i Bersmann dobro znao Ovidija i Horacija.

Što se tiče one druge pojedinosti, Flašar je s pravom opominjao na to da se pesnička upotreba grecizma *sophus* vezuje za poznu antiku. Preciznije, njome se služe učenici hrišćanski pesnici klasicističkoga kova: Pavlin od Nole (*Carm.* 10.37), potom Sidonije Apolinar (*Carm.* 15.188). Kod Venancija Fortunata stvar stoji nešto drukčije: on se ne služi rečju *sophus*, ali zato na više mesta karakteristično (još učenije!) poseže za rečju *sophum*, τὸ σοφόν, »veština (s rečima)«, »(stilsko) umeće«.⁷ No, nezavisno od ovoga, treba imati na umu da je u novovekovnom latinitetu reč *sophi* živela u teološkoj književnosti kao termin pod kojim su se razumevali antički filozofi

5) Prepis Novakovićevog *Slova*, mada nađen u rukopisnoj zaostavštini prote šidskog Stevana Uroševića (†1805), nije bio pisan njegovom rukom (RUVARAC 1924, 196).

6) BERSMANN 1576, 139.

7) Vidi registar u LEO 1881, 418.

(i, u širem smislu, ljudi od klasične knjige i nauke) nasuprot starozavetnim prorocima i drugim prenosiocima otkrivene mudrosti.⁸ Što će reći da i Novakovićeve *sophi* po prilici potiču manje iz poznoantičkog pesništva, a više iz bogoslovske škole.

Po svemu tome sudeći, treći citat u *Slovu* Dimitrija Novakovića bitno liči na ona dva koja mu prethode. U osnovi opet leže Ovidije i Horacije: na njima i kroz njih, upola pod vidom sretne improvizacije, igra se igra uprezanja tuđih reči u vlastitu misao, i sve se to odvija pod rukom dobrog znalca koji klasične tekstove tretira kao majdan dragocene a pristupačne verbalne materije.

Literatura

BERSMANN 1576 = *Poemata Gregorii Bersmani Annaebergensis in libros duodecim divisa*, Lipsiae; v. www.uni-mannheim.de/mateo/camena/autbersman.html.

FLAŠAR 1997 = M. Flašar, »Studium (liberalium) litterarum kao obrazac obrazovanja ponuđen srpskoj školi u XVIII veku«, u zborniku *XVIII stoleće*, knjiga II, sveska 2 (cela).

GRDINIĆ 2012 = Н. Грдинић (prir.), *XVIII stoleće. Избор из зборника XVIII stoleće*, Нови Сад.

LEO 1881 = F. Leo (izd.), *Venanti Honori Clementiani Fortunati presbyteri Italici opera poetica*, MGH AA 4.1, Berolini.

ORTELIUS 1570 = A. Ortelius, *Theatrum orbis terrarum*, Antverpiae; v. memory.loc.gov/ammem/gmdhtml/gnrlort.html.

RUVARAC 1924 = Д. Руварац, »Дијонисије Новаковић: први учени српски богословски књижевник, професор, а потом владика будимски«, *Гласник Српске православне патријаршије* 13, 196–203; 14, 216–218; 17, 274–277.

8) Stvar nalazimo takoreći rezimiranu kod velikog profesora rimokatoličke teologije Dobmajera (Marian Dobmayer, 1753–1805), koji se u svojim knjigama rutinski služi terminom *sophi* na opisani način. – Uzgred spominjem da se rečju *sophi* poslužio i Bersman u elegiji *ad Jacobum Strasburgum* (BERSMANN 1576, 296: *nunc manibus veterum versans monumenta sophorum*). – Interesantno, latinski novi vek poznaje i upotrebu termina *sophi* u sklopu naziva *Regnum Sophorum*, koji se odnosi na suvremenu Persiju pod Savafidima: *Persicum sive Sophorum Regnum* zove se ona u čuvenom atlasu Abrahama Ortelijusa (ORTELIUS 1570).

Summary

Cura sophi fuerant... On the Track of an Old Citation

Bishop Dionysios Novakovitch was a champion of letters and education in the large and prosperous community of Orthodox Serbs within the 18th-century Habsburg Monarchy. His *Oration in Praise of the Liberal Arts* was written and delivered in Church Slavonic but contains several citations in Latin. The last and perhaps most important of these, a distich of classicizing facture, turns out to be an adaptation from Ovid contaminated with Horace. The unclassical term *sophi* “intellectuals”, a part of the Neo-Latin theological jargon, was *monnaie courante* in the language of the seminaries.

Sadržaj sveske 41 (2012)

JEAN-PAUL BRACHET Le tribūnus et le commandement d'un tiers de l'armée	5
ORSAT LIGORIO Stlat. sta berber »?«	35
IGOR JAVOR Pesma o štitu – prilog komparativnom izučavanju pseudo-Hesiodovog Heraklovog štita	39
ALAIN BLANCHARD La double mort du poète Théocrite	59
BORIS PENDELJ Ciceronova <i>Druga Filipika</i> – <i>Per contra</i> , izgovorena beseda: <i>pro et contra</i>	75
DRAGANA GRBIĆ Agripa, Plinije i geografija Ilirika	93
DRAGANA GRBIĆ O jednom nedavno objavljenom latinskom nadgrobnom natpisu	107
ÉTIENNE WOLFF Deux éloges de Narbonne aux IV ^e et V ^e siècles, par Ausone et Sidoine Apollinaire	115
IL AKKAD Ὅντως σοί, κύρι ἀββᾶ. Funkcija i uloga jedne partikule	131
IL AKKAD Knjiga o filozofu Sintipi – jedan vizantijski prevod sa sirijskog	139
VOJIN NEDELJKOVIĆ Cura sophi fuerant... Na tragu jednog starog citata	147
PRIKAZI I SAOPŠTENJA	
SANDRA ŠČEPANOVIĆ V Symposium Praesocraticum	155